

УДК 37.014.5:37.014

О. Ю. Величко,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ

У статті представлено головні категоріальні характеристики громадянської компетентності як науково-педагогічного поняття. З'ясовано провідні наукові підходи до окреслення категорії громадянської компетентності. Виявлено категоріальні зв'язки громадянської компетентності з громадянськими цінностями, громадянською освітою, громадянським вихованням та іншими суміжними категоріями.

Стан дослідженості проблеми та актуальність її вивчення. Проблема громадянської компетентності має безпосереднє відношення до становлення громадянського суспільства в Україні. Проблема формування особистості, що має достатній рівень громадянської компетентності, знаходиться в центрі уваги науковців у галузі соціології, філософії освіти, психології, педагогіки, а саме: як питання ролі і місця особистості в процесі розвитку громадянського суспільства (Г. Алмонд, С. Верба, М. Рагозін, О. Сухомлинська, О. Войченко, В. Степаненко та ін.) [1-4]; як проблема формування системи громадянських цінностей у різних вікових груп (В. Микольченко, Т. Зоріна та ін.) [5-6]; як сукупність форм і методів громадянського виховання (П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева та ін.) [7]; як виявлення провідних засад компетентнісної освіти й виховання на засадах громадянськості (М. Михайліченко, М. Козій, А. Рацул, О. Рацул, В. Шахрай та ін.) [8-11].

Концепція нашого дослідження ґрунтується на тому, що формування громадянської компетентності у студентів – майбутніх менеджерів сфери туризму – має специфічні ціле-мотиваційні, змістові, діяльнісні та аксіологічні характеристики. Тому вже на етапі формулювання мети розвитку громадянської компетентності у фахівців зазначеного профілю та категоріального окреслення проблеми на перший план виступає їх майбутня професійна діяльність та освітньо-кваліфікаційні характеристики. На рівні змісту та форм розвитку громадянської компетентності варто враховувати специфіку вищого навчального закладу та соціальне замовлення на розвиток конкурентоспроможного й особистісно розвиненого фахівця, здатного до саморозвитку. На етапі оцінки результатів сформованості громадянської компетентності маємо врахувати весь комплекс громадянських цінностей, що сформувався у майбутнього фахівця під час навчання у ВНЗ на засадах компетентнісного підходу до постановки всього навчально-виховного процесу.

Мета статті полягає у категоріальному аналізі проблеми формування громадянської компетентності менеджерів сфери туризму під час навчання у вищому навчальному закладі.

Найбільш розробленими (з категоріальної точки зору) у комплексі важливих для нашого дослідження категорій є, без сумніву, "громадянське виховання" та "громадянська освіта". Так, громадянська освіта розглядається як науково-педагогічна категорія у таких аспектах: політичному – як окреслення рівня участі особистості в прийнятті політичних рішень; правовому – як відображення категорії "громадянське право", "громадянський обов'язок"; культурному – як віддзеркалення зв'язку з поняттям громадянської культури, міжетнічної та міжконфесійної толерантності; соціально-економічному – як реалізація пошуку нових форм праці і зміцнення громади [12].

Розглядаючи поняття громадянської компетентності, науковці переважно визначають її у зв'язку з поняттям громадянськості, і тлумачать громадянську компетентність як найвищий прояв громадянськості. У зв'язку з цим ми визначаємо громадянську компетентність майбутнього фахівця сфери туризму як складову його професійної компетентності, що виявляється у здатності майбутнього фахівця сфери туризму активно, відповідально й ефективно реалізовувати свої громадянські права й обов'язки з метою розвитку в Україні громадянського суспільства, залучаючи до своєї професійної діяльності громадянські цінності і розвиваючи свою громадянську культуру.

Структура громадянської компетентності майбутнього фахівця сфери туризму визначається сутністю самої категорії громадянської компетентності, і може бути представлена в єдності таких компонентів:

- громадянських знань, куди відносимо професійні знання про свою державу, її історію, традиції, засади становлення громадянського суспільства;
- умінь і навичок громадянської діяльності щодо реалізації своїх прав та обов'язків як громадянина й майбутнього фахівця;
- громадянських цінностей, які характеризують менеджера сфери туризму й громадянина України;
- особистісних якостей майбутнього фахівця сфери туризму, які відображають загальний рівень його громадянської культури.

Поняття громадянської компетентності може бути розглянуте в сукупності кількох теоретичних підходів, за якими визначаються відмінності у тлумаченні цього поняття в різних науках. Так, у межах соціологічного підходу до поняття громадянської компетентності процес її формування може розглядатися як соціальна ситуація розвитку, а суб'єкти формування громадянської компетентності – як агенти й провідники соціалізації, які впливають на розвиток громадянських якостей особистості. Психологічний підхід до поняття громадянської компетентності дає можливість розглядати проблему психологічного впливу на особистість під час формування

громадянської компетентності. Крім того, у межах цього підходу розглядається зв'язок процесу формування громадянської компетентності з базовими психічними процесами особистості – пам'яті, уваги, уявлення, мислення тощо. У площині педагогічного підходу до громадянської компетентності наголос робиться на змісті, формах і методах громадянської освіти й виховання підрастаючого покоління, що забезпечують у своїй сукупності певний рівень громадянської компетентності особистості на різних вікових етапах її розвитку. Соціально-педагогічний підхід до проблеми формування громадянської компетентності виражає соціальні характеристики педагогічного процесу щодо розвитку громадянських знань, умінь, особистісних якостей та цінностей дитини, а також дає можливість окреслювати коло проблем, які виникають у межах процесу формування громадянської компетентності в соціальному середовищі особистості.

Категоріальні зв'язки громадянської компетентності з іншими суміжними поняттями, які використовуються сучасною психолого-педагогічною наукою, подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Категоріальні зв'язки поняття "громадянська компетентність" та інших суміжних понять

Суміжне з громадянською компетентністю поняття	Сутність (визначення) зазначеного поняття	Зв'язок зазначеного поняття з поняттям громадянської компетентності
Громадянське суспільство	Суспільство громадян з високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке утворює розвинені правові відносини з державою; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага.	Громадянське суспільство забезпечує розвиток особистості кожного громадянина у напрямку формування у нього громадянської компетентності.
Громадянська культура	Сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської культури є громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності.	Громадянська культура виступає суспільним тлом, на якому розвивається громадянська компетентність; громадянська культура забезпечує наступність у формуванні громадянської компетентності.
Громадянські цінності	Явища, процеси, норми життя, утвердження і розвиток яких мають найбільше значення для громадянського суспільства. Серед найважливіших з них: державність, добробут населення, національна безпека, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством, послідовне утвердження демократичних засад розвитку суспільства, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства.	Належний рівень розвитку громадянських цінностей забезпечує аксіологічну складову громадянської компетентності.
Громадянська освіта	Послідовний, цілеспрямований і системний процес, спрямований на формування особистості, якій властиві демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі в житті суспільства.	Належний рівень громадянської освіти забезпечує когнітивний компонент розвитку громадянської компетентності.
Громадянське виховання	Формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною.	Належний рівень громадянського виховання забезпечує розвиток громадянських умінь і навичок як структурного компонента громадянської компетентності.
Громадянськість	Духовно-моральна цінність, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що визначає її обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною.	Громадянськість особистості виражає ступінь особистого у загальній структурі громадянської компетентності та рівень поєднання індивідуального комплексу громадянських якостей і цінностей зі знаннями, вміннями, навичками.

У формуванні громадянської компетентності майбутнього фахівця на сьогодні існують певні ризики, на які варто зважати, проєктуючи технологію чи модель формування громадянської компетентності. До цієї системи ризиків ми відносимо, наприклад:

Ризик № 1 – трансформація засадничої мети формування громадянської компетентності. У випадку спрацювання зазначеного ризику у системі вищої освіти виникає небезпека замість громадянської компетентності отримати в кращому випадку громадянську обізнаність, в гіршому – громадянський індивідуалізм з тлумаченням "держави для себе".

Ризик № 2 – підміна суб'єктів, які беруть участь у формуванні громадянської компетентності. У випадку розмитості поняття "громадянське суспільство" в Україні, цей ризик є актуальним. У випадку реалізації зазначеного ризику маємо справу з домінацією політики як суб'єкта формування громадянської компетентності замість соціального середовища як базового простору, що забезпечує цей процес. Крім того, деякі суб'єкти формування громадянської компетентності можуть бути незаслужено усунуті від цього процесу – наприклад, освіта і культура як провідні інститути формування громадянської компетентності особистості майбутнього фахівця.

Ризик № 3 – неусталені зв'язки між компонентами громадянської компетентності та суб'єктами її формування. За умови, коли у процесі формування громадянської компетентності акцент робиться на знаннєвій парадигмі, страждає насамперед, аксіологічна й рефлексивна складова громадянської компетентності. Крім того, руйнуються зв'язки між іншими суб'єктами цього процесу – сім'єю та найближчим оточенням студента, освітніми інституціями, етноконфесійними параметрами розвитку особистості, засобами масової інформації і інформаційним полем формування громадянської компетентності загалом та ін.

Ризик № 4 – міфологізація процесу формування громадянської компетентності, яка призводить у крайніх проявах до мегаломанії чи ксенофобії, з одного боку, або ж до неприйняття себе як носія певних громадянських цінностей – з іншого.

Ризик № 5 – дисбаланс між можливостями сучасної системи вищої професійної освіти та вимогами до громадянської компетентності, які ставляться суспільством. Так, змістові та технологічні характеристики вищої професійної школи (насамперед, її суспільствознавча змістова складова) далеко не завжди сприяють формуванню громадянської компетентності, оскільки орієнтовані на засвоєння системи знань, умінь і навичок професійного характеру, які почасти не мають вираженого громадянського вияву. Для майбутніх фахівців сфери туризму це реальний і наявний ризик, оскільки від рівня сформованості у них громадянських знань, умінь, навичок, цінностей прямо залежить не лише стиль їх професійної діяльності, але й її ефективність.

Зазначені ризики, однак, не можна вважати такими, що несуть в собі лише деструктивний потенціал. Навпаки, наявність певних ризиків та їх розвиток дає можливість побудувати процес формування громадянської компетентності на принципах системності, наступності, взаємозумовленості компонентів та ін.

Таким чином, категорія громадянської компетентності є різноплановою, містить категоріальні ознаки різних галузей гуманітарного знання і може бути визначена в межах проблеми нашого дослідження у психолого-педагогічному контексті.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні теоретичного підґрунтя формування громадянської компетентності, виходячи з наукових розробок сучасної вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Громадянин. Держава. Громадянське виховання. Антологія / [упоряди. М. П. Рагозін, О. В. Сухомлинська]. – Донецьк : Донбас, 2001. – 262 с.
2. Войченко О. С. Громадянська культура як об'єкт вивчення вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки [Електронний ресурс] / О. С. Войченко. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/.../N157p036-040.pdf.
3. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии [Електронний ресурс] / Г. Алмонд, С. Верба. – Режим доступу : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/81534>.
4. Степаненко В. Громадянське суспільство в Україні : проблеми інституціоналізації / В. Степаненко // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 7. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – С. 320–341.
5. Микольченко В. С. Формування громадянської культури студентської молоді / В. С. Микольченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Философия. Социология". – Т. 21 (60). – № 3. – С. 101–106.
6. Зорина Т. Гражданская компетентность школьника [Електронний ресурс] / Т. Зорина. – Режим доступу : <http://www.den,za, dnem.ru/page.php?article=147>.
7. Ігнатенко П. Р. Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : [навч.-метод. посібник] / [Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарева Н. І.]. – К. : ІЗМН, 1997. – 112 с.
8. Михайліченко М. В. Проблема визначення умов формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу [Електронний ресурс] / М. В. Михайліченко. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N132/N132p102-110.pdf.
9. Козій М. К. Громадянськість – проблема актуальна та соціально-цінна : [навч.-метод. посібник] / В. М. Козій. – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 276 с.
10. Рацул А. Б. Формування громадянської компетентності як інтегрованої якості особистості майбутнього вчителя / А. Б. Рацул, О. А. Рацул // Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки". – Вип. 166. – 2009. – С. 154–159.

11. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства / В. М. Шахрай // Політика. – № 3. – 2009. – С. 123–134.
12. Арато Э. Гражданское общество и политическая теория / Э. Арато, Д. Коэн. – М. : Весь мир, 2003. – 442 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gromadianyn. Derzhava. Gromadians'ke vykhovannia. Antologiiia [Citizen. State. Civil Education. Anthology] / [uporiadn. M. P. Rogozin, O. V. Sukhomlyns'ka]. – Donets'k : Donbas, 2001. – 262 s.
2. Voichenko O. S. Gromadians'ka kul'tura yak ob'ekt vitchyznianoї ta zarubizhnoi pedagogichnoi nauky [Elektronnyi resurs] / O. S. Voichenko. – Rezhym dostupu : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/.../N157p036-040.pdf.
3. Almond G. Grazhdanskaia kul'tura i stabil'nost' demokratii [Elektronnyi resurs] / G. Almond, S. Verba. – Rezhym dostupu : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/81534>.
4. Stapanenko V. Gromadians'ke suspil'stvo v Ukraini : problemy instytutsionalizatsii [Civil Society in Ukraine : Institutional Problems] / V. Stapanenko // Sotsial'ni vymiry supil'stva [Social Dimensions of Society] – Vyp. 7. – К. : In-t sotsiologii NAN Ukrainy, 2004. – S. 320–341.
5. Mykol'chenko V. S. Formuvannia gromadians'koi kul'tury students'koi molodi [The Students' Youth Civil Culture Formation] / V. S. Mykol'chenko // Uchenye zapiski Tavricheskogo natsional'nogo universiteta im. V. I. Vernad'skogo. Seriiia "Filosofiiia. Sotsiologiiia" [Scientific Notes of the Taurida National University Named after V. I. Vernad'skogo]. – T. 21 (60). – № 3. – S. 101–106.
6. Zorina T. Grazhdanskaia kompetentnost' shkol'nika [Pupil's Civil Competence] [Elektronnyi resurs] / T. Zorina. – Rezhym dostupu : <http://www.den,za,dnem.ru/page.php?article=147>.
7. Ignatenko P. R. Vykhovannia gromadianyna. Psykhologo-pedagogichni i narodoznavchyi aspekty : [navch.-metod. posibnyk] / [Ignatenko P. R., Popluzhnyi V. L., Kosareva N. I.]. – К. : IZMN, 1997. – 112 s.
8. Mykhailichenko M. V. Problema vyznachennia umov formuvannia gromadians'koi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv predmetiv humanitarnogo tsykladu [The Issue of Determining the Conditions of the Civil Competence Formation of Future Teacher of Humane Disciplines] [Elektronnyi resurs] / M. V. Mykhailichenko. – Rezhym dostupu : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N132/N132p102-110.pdf.
9. Kozii M. K. Gromadians'kist' – problema aktual'na ta sotsial'na [Civility – the Current and Socially-Valuable Problem] : [navch.-metod. posibnyk] / V. M. Kozii. – К. : Vydavnytstvo NPU im. M. P. Dragomanova, 2004. – 276 s.
10. Ratsul A. B. Formuvannia gromadians'koi kompetentnosti yak integrovanoi yakosti osobystosti maibutniogo vchytelia [Civil Competence Formation as the Future Teacher's Integrative Quality] / A. B. Razul, O. A. Razul // Visnyk Cherkas'kogo universytetu. Seriiia "Pedagogichni nauky" [Cherkasy University Journal. Series "Pedagogical Sciences"]. – Vyp. 166. – 2009. – S. 154–159.
11. Shakhrai V. M. Gromadians'ka kompetentnist' osobystosti yak problema suchasnoho supil'stva [Personality's Civil Competence as the Problem of the Modern Society] / V. M. Shakhrai // Polityka [Policy]. – № 3. – 2009. – S. 123–134.
12. Arato E. Grazhdanskoe obshchestvo i politicheskaia teoriia [Civil Society and Political Theory] / E. Arato, D. Koen. – М. : Ves' mir, 2003. – 442 с.

Матеріал надійшов до редакції 21.01. 2013 р.

Величко О. Ю. Гражданская компетентность как категория современной гуманитарной науки.

В статье представлены главные категориальные характеристики гражданской компетентности как научно-педагогического понятия. Определены ведущие научные подходы к определению категории гражданской компетентности. Выявлены категориальные связи гражданской компетентности с гражданскими ценностями, гражданским образованием, гражданским воспитанием и другими смежными категориями.

Velychko O. Yu. The Civil Competence as the Category of the Modern Humane Science.

The article presents the main categorical characteristics of the civil competence as the scientific-pedagogical notion. The principal scientific approaches to determining the civil competence category are determined. The categorical connections of the civil competence with the civil values, civil education, civil upbringing and other adjacent categories are singled out.